

JOVES I ESTRUCTURA SOCIAL

Ubicar els joves en l'estructura social no és un tema fàcil. Bàsicament tenim dos tipus de problemes, un conceptual i un altre metodològic. Tenim problemes per definir el concepte de joventut, i el canvi social d'una societat industrial relativament estable a una societat postindustrial, del coneixement, del risc, informacional o com se li vulgui dir, ha agreujat considerablement els esforços teòrics per entendre el jovent. Tenim problemes per mesurar, per operativitzar els conceptes. Tot i que és un problema més general de les ciències socials, els estudis sobre l'estructura social tenen la gran dificultat de passar del concepte (classe social) als indicadors (les variables que les defineixen), i els estudis sobre els joves, sobretot aquells que es basen en enquestes, sempre tenen el problema de definir l'univers i la mostra, és a dir, qui és jove per passar-li un qüestionari. La solució convencional, que és agafar una franja d'edat, és això, una convenció que no resol el problema. A més, aquesta franja s'ha anat eixamplant progressivament en les últimes dècades. Dedicarem el primer apartat a fer una reflexió sobre els problemes de tipus teòric, i el segon el dedicarem a comentar amb més detall els problemes metodològics. Al tercer apartat comentarem una aproximació que vam fer a l'enquesta als joves de 2002, en la qual vam intentar superar algunes de les limitacions que explicarem. Finalment, acabarem amb algunes conclusions pertinents per a l'acció política.

Joves i estructura social: dificultats teòriques

La sociologia de la joventut s'ha desenvolupat des dels anys 60 bàsicament al voltant de dos grans paradigmes.¹ El primer és el paradigma del cicle vital, sorgit del corrent funcionalista que va

Rafael Merino és professor agregat del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, professor de sociologia a les titulacions d'Educació Social i al màster de formació del professorat de secundària. Investigador del Grup de Recerca Educació i Treball, del Departament de Sociologia de la UAB. Línies de recerca: sociologia de la joventut, transició de l'escola al treball, reformes educatives i ensenyament secundari, formació professional. Rafael.merino@uab.cat

dominar la sociologia durant els anys 40 i 50. Segons aquesta perspectiva, la joventut es una etapa de la vida en la qual l'objectiu bàsic és l'adquisició del rol adult, i aquesta adquisició estava codificada pels rituals de pas, tan estudiats per l'antropologia cultural. L'adscripció a una classe social era un atribut de l'estat adult i, mentre no s'hi arribava, aquesta adscripció venia definida per la família d'origen. L'allargament de l'etapa de la joventut, el desdibuixament dels rituals de pas o les activitats dels joves que es distanciaven de la recerca dels atributs adults van ser vistos com a focus de desviació social i anòmia. En definitiva, la joventut va començar a problematitzar-se.

L'aparició dels moviments juvenils als anys 60 va donar lloc a una nova perspectiva que en podríem dir conflictualista, de clares influències marxistes. Es va començar a posar èmfasi en la distància entre els joves i els adults, com si fossin grups diferents i enfrontats. D'aquí el concepte de conflicte generacional o fins i tot l'etiqueta del jovent com a nova classe social. A partir d'aquest tipus d'anàlisi es va donar importància al concepte de generació, és a dir, a l'atribució de valors i conductes similars a una cohort d'edat. Aquests valors s'associen al canvi social, en positiu o en negatiu, i han tingut un gran èxit mediàtic amb l'ús d'etiquetes com ara "generació X" o "Y".

Bona part dels discursos teòrics i polítics sobre el jovent han girat al voltant d'aquests dos paradigmes, amb actualitzacions més o menys reeixides. L'any 2005 es va publicar un llibre que va tenir un ressò mediàtic molt important, *Guapos y pobres*, del publicista Alfredo Ruiz, que utilitzava el concepte de nova classe social per als coneguts com a mileuristes, joves amb

formació superior però amb feines precàries i de baixa remuneració. No cal dir que l'ús del concepte de classe social és abusiu, però insisteix en la idea que els joves responen a nous patrons que els distancien dels adults. Pel que fa a la dimensió empírica d'aquesta nova classe, en farem alguna reflexió al tercer apartat.

Aquests dos paradigmes, en principi oposats, tenen en comú dues limitacions importants. La primera és una certa externalització de l'estructura social, és a dir, com si els joves no en formessin part, o fossin un col·lectiu a part. La segona és la tendència a l'homogenització dels joves, és a dir, s'accentua allò que els fa iguals però en canvi posen en segon lloc allò que els diferencia internament. D'aquesta homogenització s'abusa sovint en els estudis sobre els joves i en les seves repercussions mediàtiques, quan a partir d'afirmacions del tipus "els joves són..." s'oblida que alguns joves són així però d'altres no, i que moltes característiques que s'atribueixen als joves són en realitat característiques que es poden atribuir a la societat en el seu conjunt.

Per tant, el repte teòric seria internalitzar els joves en l'estructura social i donar compte de la diversitat interna. Per això hem proposat una

definició de la joventut com a procés biogràfic d'enclassement. Procés biogràfic perquè els joves no realitzen la transició a la vida adulta ni enlluernats pel que significa ser adult ni de forma gregària com a part d'un col·lectiu, sinó que hi ha una construcció activa, una pressa de decisions que en funció de les constriccions però també de les oportunitats van dibuixant un camí. I enclassement perquè la joventut no és un compàs d'espera o un espai buit, sinó que allò que fan els joves, als estudis, a la feina, al temps lliure, té conseqüències per a l'adquisició d'una posició social. Aquesta perspectiva teòrica, però, té unes implicacions metodològiques molt importants, que passem a analitzar a continuació.

Joves i estructura social: dificultats metodològiques

La construcció empírica d'indicadors d'estructura social ha estat sempre una tasca difícil per a la sociologia. L'ocupació ha estat un dels elements clau en la construcció de tipologies que donen una idea de l'estructura social. Però això ha comportat problemes per a la classificació de persones que no tenien una ocupació definida o l'activitat de les quals no passava pel mercat de treball remunerat. Això ha passat amb les dones "inactives" i també passa amb els joves, ja que els fenòmens que van sacsejar el mercat de treball els anys 70 i 80 (atur massiu, retard en l'accés, desregulació, nous processos de qualificació) van dificultar la definició d'una ocupació per part de molts joves. També s'utilitzen altres variables, com ara el nivell d'estudis o la renda, però gairebé sempre en relació amb la posició ocupada en el mercat de treball, en referència a la qualificació i al nivell de responsabilitat.

Afirmacions del tipus "els joves són..." obliden que alguns joves són així però d'altres no, i que moltes característiques que s'atribueixen als joves són en realitat característiques que es poden atribuir a la societat en el seu conjunt."

D29

La segona gran dificultat ve perquè la majoria d'estudis utilitzen dades sincròniques per analitzar l'estructura social. Però en el cas dels joves aquestes dades del moment tenen un valor analític escàs, perquè els canvis sovintegen i cal copsar-los amb altres estratègies metodològiques. Per això, i en coherència amb la perspectiva biogràfica, entenem que l'anàlisi de la joventut passa per la reconstrucció dels itineraris i les trajectòries que descriuen els joves. Per posar un exemple, no és tan important la situació d'atur o de contracte precari com la presència de situacions d'atur o contractes precaris en els itineraris laborals fets pels individus i les probabilitats de què aquestes situacions es donin en el futur. Per això, la perspectiva longitudinal copsa millor la realitat dels joves, tot i que també té algunes limitacions (és més difícil i costós). A l'enquesta als joves de 2002 vam realitzar una aproximació a aquesta perspectiva i vam intentar recollir empíricament els itineraris dels joves i situar-los en relació amb l'estructura social. Anem a veure-ho.

Joves i estructura social: anàlisi empírica

Tot i que l'objectiu de l'enquesta als joves de Catalunya 2002² no era l'estudi de l'estructura social, sí que a partir de les dades obtingudes es va fer una aproximació en funció de les dades familiars per obtenir la posició d'origen, amb la combinació de l'ocupació i el nivell d'estudis del pare i de la mare. I això ens va permetre relacionar l'origen social amb dos dels itineraris clau per entendre la transició dels joves: els itineraris d'emancipació familiar i els itineraris laborals. Es tracta més d'un exercici heurístic que d'una definició empírica acurada, perquè el tamany de la mostra era reduït i perquè, insistim, l'objectiu de

l'enquesta tampoc no era l'estudi de l'estructura social. L'anàlisi es va aplicar als joves que tenien entre 26 i 29 anys, perquè la majoria feia temps que havien deixat d'estudiar i ja portaven uns quants anys d'inserció en el mercat de treball. Abans de comentar les dades cal, però, fer una advertència: en aquest tipus d'estudis, fets per mostreig aleatori però amb participació voluntària dels individus, els grups amb situacions més complicades difícilment apareixen a la mostra final, per la qual cosa cal aclarir que les trajectòries més desestructurades queden infrarepresentades. A tall d'exemple, a la mostra pràcticament no hi van sortir joves d'origen immigrant.

Dit això, anem a veure les dades que relacionen origen social i itineraris d'emancipació i de trajectòries laborals:

No tenim espai per desenvolupar en detall com s'han construït les tipologies, que es poden consultar a l'Enquesta als joves de Catalunya 2002. Per fer entenedora la taula, direm que la posició familiar d'origen té quatre grups, que hem etiquetat com a classe baixa, mitjana baixa, mitjana alta i alta. Com totes les tipologies i les etiquetes, tenen els seus problemes i la seva dosi d'arbitrarietat i convenció. A la classe baixa trobem els joves que tenen pares amb feines poc o gens qualificades i pocs estudis. A la classe mitjana baixa trobem els joves que tenen pares amb feines qualificades, amb o sense estudis. A la classe mitjana alta trobem els joves amb pares amb feines tècniques i de responsabilitat, normalment amb estudis mitjans o superiors. I a la classe alta trobem joves amb pares que tenen feines de responsabilitat i de gestió, normalment amb estudis superiors. Pel que fa a l'emancipació, hem triat l'edat en la qual els joves van marxar de casa. És una simplificació, ja que cada cop existeix més un itinerari d'emancipació, no

TAULA 1				
Posició familiar d'origen, emancipació i mobilitat laboral				
Posició familiar d'origen (sig = 114)				
	baixa	mitjana baixa	mitjana alta	alta
abans dels 25 anys	23	19	24	27
entre els 25 i els 29	16	28	37	20
no assolida	100 (209)	100 (257)	100 (51)	100 (68)
Posició familiar d'origen (sig = 000)				
	baixa	mitjana baixa	mitjana alta	alta
baixa qualificació	54	46	16	36
qualificació des de baix	16	17	12	14
qualificació des de mig	2	4	3	16
mitjana alta qualificació	24	26	59	25
desqualificació	4	6	9	9
	100 (141)	100 (184)	100 (32)	100 (44)
Font: Enquesta als joves de Catalunya 2002.				

Un percentatge important de joves de famílies de classe mitjana tenen itineraris d'inserció laboral de baixa qualificació.”

sempre marcat per una data irreversible d'abandó de la llar familiar, però encara sintetitza bé un punt d'inflexió important. Pel que fa a l'itinerari laboral, hem agafat diversos moments al llarg de la vida laboral i hem comparat si la feina desenvolupada anava creixent en dificultat i responsabilitat o no, per això són itineraris de mobilitat. Una altra limitació és que totes aquestes dades són declaracions dels individus; per tant, hem de tenir en compte que poden existir biaixos de memòria o d'adequació a l'hora d'omplir un qüestionari.

Aquestes dades (i d'altres analitzades a l'enquesta) ens mostren un panorama complex. Respecte a l'emancipació, hi ha un fenomen general que és el retard, que afecta tots els grups socials. Si bé la relació global no és significativa estadísticament, sí que el fet de tenir entre 26 i 29 anys i pertànyer a la classe baixa dóna més probabilitats d'estar a la llar paterna. Però també els fills de classes mitjanes estan experimentant un retard en l'emancipació. Respecte als itineraris laborals, el fet de tenir un origen social de feines poc qualificades dóna més probabilitats de tenir feines poc qualificades (més del 50%), però també trobem que una quarta part se situa en itineraris de qualificació elevada, segurament pel paper que juguen els estudis i també algunes oportunitats que ofereixen algunes feines. I potser l'element que més crida l'atenció és que un percentatge important de joves de famílies de classe mitjana (aquí cal ser molt prudents, ja que les submostres són molt petites) tenen itineraris d'inserció laboral de baixa qualificació i, molt probablement, amb condicions laborals dolentes (contractació, salari...). Segurament l'auge i la presència mediàtica i social del discurs "milleurista" i d'algunes accions col·lectives recents en el tema de l'habitatge provenen d'aquest grup

de joves. És una hipòtesi que no podem comprovar amb les dades de què disposem, però en tot cas convé no oblidar que representen una part, i relativament petita, del conjunt. El discurs milleurista té dues conseqüències al meu entendre negatives: de nou l'homogenització dels joves, i això vol dir que no es para atenció a molts joves (sobretot noies) amb poca formació i amb feines subalternes que ja els agradaria ser milleuristes, ni a molts joves amb molta formació que entren en el segment primari del mercat de treball amb bones condicions i perspectives de futur. I la segona és que pot desenfocar algunes de les polítiques que intenten ajudar els joves. Però això vegem-ho a l'últim apartat.

“ **Una conseqüència del discurs mileurista és l'homogeïnització dels joves. Això vol dir que no es para atenció a molts joves (sobre tot noies) amb poca formació i amb feines subalternes que ja els agradaria ser mileuristes.**”

Conclusions

L'estudi de l'estructura social és l'estudi de les desigualtats socials, és a dir, el repartiment desigual dels recursos i de les oportunitats en funció dels atributs socials dels individus. En aquest sentit, l'edat ha estat històricament un eix de desigualtat que marcava l'accés a aquests recursos i la distribució de tasques i rols. L'allargament de la joventut de les darreres dècades a les societats desenvolupades ha provocat, d'una banda, que les ciències socials hagin de repensar el mateix concepte de joventut i el d'estructura social, però per altra banda ha provocat l'aparició d'un discurs que emfatitza l'edat com a eix de fractura social i, així, es parla de la joventització de la pobresa o de l'exclusió dels joves. Però els joves pobres o exclosos no ho són perquè siguin joves, sinó perquè tenen unes condicions molt complicades d'accés als recursos socials o perquè han construït itineraris de desestructuració (fracàs escolar, bloqueig laboral, experiències negatives en el lleure...). Sí que és veritat que l'allargament de la joventut ha fet que apareguin fenòmens de precarietat a mig termini que abans no es donaven. Però és un efecte edat que no té perquè passar a ser un efecte generació. És a dir, els joves es passen més anys formant-se, els costa obtenir un contracte indefinit i els costa molt trobar un pis i emancipar-se, però finalment un gruix important van assolint aquestes fites. Però cal evitar la fal·làcia ecològica i pensar que tots els joves passen per aquestes dificultats pel fet de ser joves. És a dir, cal parar atenció a la heterogeneïtat interna, a les desigualtats dintre del col·lectiu. No és el mateix estudiar la joventut com a eix de desigualtat social que els joves en les desigualtats socials. En aquest sentit, els itineraris formatius curts i de fracàs, la circulació pels segments més

subordinats i precaris del mercat de treball i les escasses oportunitats dels entorns familiars i territorials més empobrits són els espais on treballar per a una redistribució dels recursos i de les oportunitats. La disminució de les desigualtats socials no passa per polítiques de joventut genèriques; més aviat, aquest tipus de polítiques poden causar l'efecte contrari, en ser aprofitades pels joves amb més recursos socials i culturals (aquest és l'efecte pervers més conegut de les polítiques de discriminació positiva basades en accions definides per a col·lectius, que disminueixen les desigualtats respecte a altres col·lectius però a costa d'augmentar les desigualtats internes). La disminució de les desigualtats passa per polítiques socials que permetin que els joves amb itineraris d'exclusió puguin redreçar el seu rumb i orientar-los cap a trajectòries més inclusives•

-
- 1 Hi ha una reflexió més aprofundida d'aquestes qüestions a Casal, J.; Garcia, M.; Merino, R.; Quesada, M., *"Aportacions teòriques i metodològiques a la sociologia de la joventut des de la perspectiva de la transició"*, a Papers. Revista de Sociologia, n. 79, pp. 21-48, 2006.
 - 2 Casal, J.; Garcia, M.; Merino, R.; Quesada, M. (2004) *Enquesta als joves de Catalunya 2002*, Secretaria General de Joventut, Col·lecció estudis núm. 13.